

Nyt fra Sprognævnet

2004/2 juni

Indhold

Artikler

- [Ændrede kommaregler: Nu er de her!](#)
 - [Sprogpolitik](#)
 - [En ordbog der åbner op](#)
 - [Engelsk i dansk. Sprogholdninger i Danmark](#)
-

Ændrede kommaregler: Nu er de her!

Som meddelt i decembernummeret af Nyt fra Sprognævnet indstillede Dansk Sprognævn efter et møde i repræsentantskabet 31.10.2003 til kulturministeren at de to nuværende kommasystemer erstattes af ét kommasystem. Både kulturministeren og undervisningsministeren hilste forslaget velkomment.

Den fuldt udbyggede beskrivelse af dette kommasystem er nu blevet udgivet i separat trykt form: *Kommaregler*, Dansk Sprognævns skrifter 34, Alinea A/S, 2004. Kommareglerne, der kan købes i boglader og ses på Sprognævnets hjemmeside, erstatter afsnittet om komma (§ 45-57) i Retskrivningsordbogen af 2001.

De ændrede kommaregler er med enkelte undtagelser identiske med reglerne for traditionelt grammatisk komma. Den afgørende undtagelse er at det nu som hovedregel er valgfrit om man vil sætte såkaldt startkomma, dvs. komma foran ledsætninger. Kommaet er altså valgfrit i et eksempel som *Vi forventer(,) at det bliver regnvejr*.

I de tilfælde hvor det er valgfrit om man vil sætte startkomma, anbefales det at man undlader at sætte dette komma. Men uanset om man vælger at sætte startkomma eller ej, bør man følge samme praksis inden for samme tekst.

Myndigheder, virksomheder og andre der har en sprogpolitik, bør i denne vælge at følge en ensartet praksis med hensyn til brug af startkomma.

De fuldt udbyggede kommaregler har været forelagt kulturministeren og

undervisningsministeren, der begge har tilsluttet sig dem. I et brev til Sprognævnet af 19. april 2004 skriver kulturministeren at han er meget tilfreds med at sagen er endt med en for alle parter tilfredsstillende løsning.

Hovedprincipperne for den ændrede kommatering er som følger:

Der sættes komma i opremsninger

Han købte kartofler, gulerødder og blomkål.

Der sættes komma ved selvstændige sætningsdele

Soldaterne havde lagt sig i grøften, trætte og svedige efter den lange marchtur.

René Henriksen, anfører for landsholdet, lover sejr i returkampen.

René Henriksen, der er anfører for landsholdet, lover sejr i returkampen.

Der sættes komma mellem helsætninger

Vinden peb, og tordenen rullede.

Enten er han syg, eller også er han bortrejst.

Du skal skynde dig, men du kan godt låne min cykel.

Her er hundekoldt, for vinduet har stået åbent.

Der sættes komma efter en ledsætning (slutkomma)

Når svalerne flyver lavt, bliver det regnvejr.

Der kan sættes komma foran en ledsætning (startkomma)

Vi forventer(,) at det bliver regnvejr.

Ring(,) hvis det bliver regnvejr.

For at illustrere valgfriheden af startkomma så klart som muligt er der i Kommaregler valgt en tospaltet opstilling hvor eksempler med startkomma står til venstre, og eksempler uden til højre.

Sprognævnet gør opmærksom på at man ikke kan sætte komma uden at have et elementært kendskab til grammatik. Man er nødt til at vide hvad en helsætning er, og hvad en ledsætning er. Man skal altså fx kunne forstå at *Vinden peb, og tordenen rullede*

består af to helsætninger. På tilsvarende måde skal man kunne forstå at subjektet/grundledet i *At vinden peb, var ikke til at tage fejl af* har form af en ledsætning (til forskel fra subjektet/grundledet i *Vindens piben var ikke til at tage fejl af*), og at objektet /genstandsledet i *Jeg ved at hun er klog* har form af en ledsætning (til forskel fra objektet/genstandsledet i *Jeg ved en masse*).

Elementær grammatisk viden er som bekendt en hjælp når man skal lære at stave. Som klassiske fejl afslører, er det vigtigt at vide at verber ender på -e i infinitiv/navnemåde (fx *løbe*) og på -er i præsens/nutid (fx *løber*), samt at kende forskel på substantivendelsen -ene (i fx *løbene*) og verbalendelsen -ende i præsens participium/lang tillægsform (i fx *løbende*). På tilsvarende vis er elementær grammatisk viden et afgørende aktiv når man skal lære at sætte komma. Har man tilegnet sig en sådan viden, er korrekt kommasætning i virkeligheden en forholdsvis enkel sag.

Dansk Sprognævn

Sprogpolitik

Af Jørn Lund

23. januar 2004 var der sprogpolitisk debat i Folketinget. Afsættet var den sprogpolitiske arbejdsgruppes rapport *Sprog på spil* (2003) og regeringens redegørelse i forlængelse heraf.

Det blev til en næsten to timers drøftelse mellem Folketingets partier. Herefter kunne kulturminister Brian Mikkelsen, iført et slips ornamenteret med runer fra håndskriftet *Codex Runicus*, takke for bred opbakning til regeringens udspil. Men inden da havde han måttet lægge øre til mere vidtgående forslag fra oppositionen. Flere ordførere havde ønsket sig en egentlig lovgivning på området, sådan som det foreslås af arbejdsgruppen bag den omfattende svenske betænkning *Mål i Mun*, således også den radikale ordfører Naser Khader. Da hans parti som regeringsparti for få år siden havde et sprogpolitisk udspil parat, blev der imidlertid heller ikke lagt op til lovgivning, men til handlingsplaner, bekendtgørelser, henstillinger og udarbejdelse af lokale sprogpolitiske initiativer. Det er da også vanskeligt at forestille sig konkrete sanktionsmuligheder over for overtrædelser af en sproglov - her i landet. Men andre steder antager de sprogpolitiske overvejelser andre former.

EU har anerkendt medlemslandenes nationalsprog ved at gøre dem alle til officielle sprog; med den store udvidelse kan det være svært at videreføre dette princip, som allerede nu fraviges på lavere politiske niveauer og i flere administrative sammenhænge; det skal da også nævnes, at gælisk, som er et af Irlands to officielle sprog, ikke er EU-sprog, ligesom en række levende større eller mindre minoritetssprog som katalansk (i Spanien), kymrisk (i

Wales), baskisk (i Spanien) og samisk (i Finland og Sverige). Der er ingen tvivl om, at man i EU med udvidelsen kommer til at slå yderligere af på den ideale fordring om, at alle landes sprog kan bruges i alle sammenhænge.

Den nordiske sprogkonvention sikrer enhver nordisk borgers ret til at bruge sit eget modersmål ved kontakt med offentlige myndigheder i andre nordiske lande.

Den danske grundlov rummer ikke bestemmelser vedr. sprog og sprogbrug i Danmark og tilkendegiver dermed ikke, at dansk er det officielle sprog i Danmark.

Udblik

Mange sprogpoltiske initiativer og aktiviteter, både tidligere og nuværende, er velbeskrevet i den lingvistiske litteratur. Sproglige rettigheder i flersprogede områder er og har altid været ømtålelige emner overalt i verden. I Canada og Belgien er selve nationens enhed under pres, når stærke sproglige lidenskaber aktiveres. I Spanien findes der store og stærke mindretalssprog, som kræver større suverænitet, ja selv i nabolandet Sverige kæmper en række mennesker for anerkendelse af skånsk talesprog som registreret officielt mindretalssprog.

I visse kulturer har man genoplivet uddøde, kun litterært overleverede sprog for at tage dem som udgangspunkt for etablering af et nyt nationalsprog; nyhebraisk tales som dagligsprog af mere end 3 mio. mennesker. I Irland har man arbejdet systematisk for at genopbygge og udbrede det gamle keltiske sprog *gælisk*, skønt det efterhånden beherskedes af færre end 100.000 personer, navnlig i den sydlige og vestlige del af øen. Det er blevet udviklet som skole,- uddannelses- og administrationssprog og har nu status som landets første officielle hovedsprog ved siden af det langt mere udbredte engelske sprog. I Norge har man (især på baggrund af Ivar Aasens optegnelsesarbejde) på grundlag af en række konservative dialekter etableret et modstykke til det overleverede dansk-norske fællessprog; i dag hedder det med en ret misvisende betegnelse *nynorsk*, Aasen brugte det mere dækkende navn *landsmål*. Udgangspunktet var den nationale og nationalromantiske bevægelse, som hele vor del af Europa var påvirket af fra omkring 1830'erne og videre frem. Et suverænt land kunne ikke bruge et andet lands skriftsprog, og da slet ikke, hvis det ikke afspejlede folkeånd, naturgrundlag og traditioner det pågældende sted. Med samme argumentation har man med jævne mellemrum peget på de danske dialekters særlige udtrykskraft og rigssprogets mangel på samme.

Af de nye EU-lande har Polen udviklet en stram sprogpolitik. I Polen har man i 1999 vedtaget en meget protektionistisk og indgribende lov om det polske sprog. Den vil styrke og udvikle polsk og forhindre vulgarisering af sproget. Et korrekt og sobert polsk skal ikke alene anvendes i officielle sammenhænge, men også i kommerciel sprogbrug. Overtrædelser kan straffes med bøde. Sproget inden for uddannelserne er polsk, også hvor der er tale om større afhandlinger. Det polske sprognævn skal hvert andet år aflevere en statusrapport til de to kamre i den polske rigsdag.

Også det gamle EU-land Frankrig har tradition for ikke at forsyne sproget unødigt med stof

udefra. I nyere tid arbejdes der energisk for at begrænse påvirkningen fra engelsk, bl.a. ved at forsøge sig med afløsningsord i stedet for de engelske. Det franske akademi har if. sine bestemmelser til opgave "at holde øje med sproget, vogte det, retlede dets udvikling og holde det i tømme gennem udarbejdelsen først og fremmest af en ordbog og af en grammatik." Den seneste franske sproglov er Toubon-loven fra 1994, opkaldt efter frankofoniminister Jacques Toubon. Som et resultat af loven oprettedes en *Dictionnaire des termes officiels*, en omfattende fortegnelse over fransksprogede termer, som det officielle Frankrig skal følge. Det ser imidlertid ud til, at der i Frankrig er sket en sprogpolitisk kursændring, idet man nu fra officiel side fremhæver det som en rigdom, at den sproglige mangfoldighed i landet er så stor. Også det kan have at gøre med frygten for engelsksproget indflydelse i landet.

Island har århundreders tradition for sprogprotektionistiske foranstaltninger, idet man søger at bevare det fra middelalderen overleverede stof af ord og rødder og erstatte fremmede nyord med selvfabrikerede nyord på basis af det eksisterende materiale.

Norge er ligesom Danmark og Sverige stærkt påvirket af engelsk, og stærke kræfter ønsker en lovgivning til sikring af norsk sprog; i den indenrigspolitiske sprogdebat er der sket den nyudvikling, at man fra officiel side nu har opgivet at fremme en tilnærmelse mellem nynorsk og bokmål.

I Danmark er der i dag hos mange mennesker en lidt tøvende og usikker fornemmelse af det danske sprogs status og fremtidsmuligheder. Nedenfor skal jeg se på nogle af de bevæggrunde, der kan have sat øget fokus på sproget. Der er ikke tale om eksklusive kategorier; grænserne er ikke skarpe, og kategorierne kan overlape hinanden.

Amerikanisering, internationalisering, globalisering

Efter 2. Verdenskrig var der ikke længere begrænsninger for den engelsk-amerikanske påvirkning af sprog og samfund. Med årene er den engelske påvirkning mindsket og den amerikanske steget i takt med, at USA økonomisk, militært, teknisk og kulturelt er blevet verdens dominerende supermagt. Men under alle omstændigheder bæres hovedparten af indflydelsen fra USA af det engelske sprog. Meget af det, man kalder internationalisering, er i virkeligheden amerikanisering, men det kan være svært at skelne, eftersom ret få områder i verden er helt uden for amerikansk påvirkning. Begrebet globalisering tager udgangspunkt i den kendsgerning, at hele kloden er blevet tilgængelig, overførelse af information er en verdensomspændende mulighed, og mobiliteten mellem regioner, lande og kontinenter er ændret. Det har bl.a. indebåret, at personer fra fjernere og fjerne lande og verdensdele har fundet vej til Danmark, enten for at finde arbejde eller for på anden måde at betrygge deres tilværelse. Andelen af indvandrere og flygtninge fra ikke-nabolande er steget markant, og i skoler og på institutioner har man fået sproglige opgaver, der lå uden for enhver forestilling for 50 år siden.

Samhandelen går i højere grad på tværs af landegrænser og kontinenter end før; der er kontakt mellem mennesker med meget forskellig baggrund, og ikke sjældent fungerer engelsk som et sprogligt mødested. Varer og tjenesteydelser kan hurtigere og lettere

krydse sproggrænserne end før, virksomheder kan fusioneres eller opkøbes på tværs af landegrænser, koncentrationen i erhvervslivet har ført til fremkomsten af kolossale kapitalmastodonter, der ofte har engelsk som koncernsprog. Det samme beslutter danske virksomheder med internationale relationer sig i stigende grad til at indføre, undertiden i håbet om at opnå en vis *snob value* som tillægsgevinst på hjemmemarkedet. I det hele taget bliver det vanskeligere og vanskeligere at fastslå indholdet af begrebet 'dansk erhvervsliv'. Virksomheder som *Teledanmark*, *Berlingske Tidende*, *Lindhardt og Ringhof* kan eksempelvis ikke uden videre karakteriseres som danske, selv om de (også) opererer her.

Stigende eksponering af ukorrekt og uhensigtsmæssigt sprog i det offentlige rum

Mange, især midaldrende og ældre, hæfter sig ved en hyppigere forekomst af sprogfejl end for 40-50 år siden. I skrivelser fra det offentlige (stat, amt, kommunale myndigheder), i reklamer, på skilte, i undertekster, i aviser, pjecer og bøger kan man daglig støde på fejl, der kan give en fornemmelse af normopløsning og sjuskeri. Nu eksponeres også det spontane talesprog direkte; når man i efterkrigstiden i medierne (radioen) hørte dansk, var det oftest velforberedt, omhyggeligt og tydeligt udtalt; det oplæste skriftsprog dominerede. I vore dage muliggør de tekniske transmissionsforhold, at man ikke behøver at tale specielt tydeligt, når man er i radio eller tv, og mange er uvante med at læse op.

Nedprioritering af skolens arbejde med dansk sprog

Antallet af dansktimer i skolen er faldet betydeligt siden 2. Verdenskrig, og den interne prioritering af sproglæren er mærkbart lavere. I perioder har selv dansklærernes rådgivere på universitetet gjort sig til talsmænd for den opfattelse, at det var spild af tid at arbejde med traditionel grammatik, hvilket ikke har gjort forvirringen mindre. I et par årtier blev beherskelsen af sprogsystemets formelle sider (stavning, kommatering, grammatik osv.) anset for mindre væsentlig. Læreruddannelsen har i tilsvarende takt nedprioriteret det sproglige arbejde, og på universiteterne har det i en årrække været valgfrit for de danskstuderende, om de ville sætte sig ind i det danske sprogs opbygning og historie.

Efter en periode med frigørelse fra normer som mærkesag er tidsånden ændret, og også den teknologiske udvikling har fremmet interessen for korrekt sprog. Søgесystemer er stort set nådesløse over for ukorrekte former, og stavekontroller kan ikke gardere nogen mod sprogfejl. Det er nu en udbredt opfattelse, at skolen skal styrke arbejdet med det sproglige.

Sprogudviklingens hurtige takt

Mennesker, der ikke er helt unge længere, støder hver dag på sprogformer, ord og udtryk, som ikke forekom tidligere. Dansk udtale har ændret sig hurtigt og ændrer sig stadig, importen af nyord og konstruktionen af nye sammensætninger er kendelig for enhver, ja, der er ældre mennesker, der hævder kun med besvær at kunne forstå deres børnebørn.

Skriften som sprogets konserverende manifestationsform kræves fastholdt med traditionelle staveformer og kommaregler, jf. drøftelserne under "Majonæsekrigen" i 1985 og diskussionerne om indførelsen af et valgfrit nyt kommasystem. Begge dele har skabt Dansk Sprognævn fjender i store dele af offentligheden. Som en reaktion mod de mange ændringer af sprog og sprogbrug er tolerancen over for selv beskedne ændringsforslag i det formelle skriftsystem meget begrænset.

Stilforskydninger

Normerne for sproget har også stilistisk ændret sig, og det har især mange ældre og midaldrende bemærket sig. Megen sprogkritik har udspring i, at tabugrænserne har forskudt sig. Eder og kraftudtryk kan forekomme inden for domæner, i hvilke de tidligere var udelukket (politiske drøftelser, tv- og radiodiskussioner, møder i virksomheder og organisationer), tiltale- og hilseformer har ændret sig, alt sammen tilsyneladende i mere uformel retning i takt med en tilsyneladende demokratisering af forholdet mellem mennesker. Men at man siger *hej* og *du* til chefen, indebærer ikke en ændring af magtforholdene, ej heller at det nu umiddelbart kan være vanskeligere end før at placere folk i sociale hierarkier på baggrund af deres påklædning. Brugen af gloser fra kønsliv og sexindustri, også hos børn, har på samme måde forskrækket mange og givet dem indtryk af en brutalisering og vulgarisering af sproget.

Reaktionerne

Reaktionerne på indflydelsen fra engelsk varierer. Mange opfatter det danske sprog som et vilkår, man bør sætte sig ud over; uddannelsesinstitutioner skal i videst muligt omfang fremme tosprogethed, så alle ud over deres modersmål behersker engelsk. Mange erhvervsfolk og politikere gør sig til talsmænd for en generel opprioritering af engelsk i skolen og i det danske samfund som helhed. Og de står ikke alene; ifølge en nordisk undersøgelse, der bygger på et tilfældigt udvalg af 1000 danskere, ser halvdelen af danskerne positivt på anvendelse af engelsk som concernsprog, og endnu flere ser negativt på erstatningsord for engelske lån. Omvendt vender andre sig kritisk mod engelske låneord, mod snobberiet for engelsk og mod udsigten til stigende domænetab for det danske sprog.

For sprogfolk, herunder medlemmerne af regeringens sprogpolitiske arbejdsgruppe, er det et væsentligt anliggende at oplyse om, hvad et sprog er, og hvad et sprogskifte indebærer. De fleste mennesker har et instrumentelt forhold til sproget, det opfattes som blot et meddelelsesmiddel, som en skjorte, der kan udskiftes med en anden. Og mange tror, at sproget let lader sig styre, idet de ikke erkender, at megen sprogbrug almindeligvis er uden for regulerende instansers rækkevidde. De fleste placerer sproget som blot et redskab til overførelse af information mellem mennesker uden at forstå, at sproget først og fremmest lever et liv i det enkelte menneske som en integreret del af hver enkelts mentale forestillingsverden og som en væsentlig bærer og formidler af kultur og kreativitet.

Har man imidlertid indset dette, ser man heller ikke nogen lette løsninger på samfundets

håndtering af nydanskeres sproglige vilkår. I Sverige har komiteen bag *Mål i mun* ønsket at fastslå alles ret til et modersmål og udtrykt det ønskelige i, at alle ud over deres modersmål har kendskab til mindst to andre sprog. Men hensigtserklæringer kræver opfølgning, og fastholdelse af de sproglige idealer i globaliseringens tidsalder har sin pris. Det er i almindelighed ikke omkostningsfrit at professionalisere sig i et sprog, man ikke er vokset op med, og skal man eksempelvis give andetsprogsundervisning og modersmålsundervisning til indvandrerbørn, koster det i første omgang mange penge. Alligevel kan investeringen på længere sigt tjene sig ind. Flere får nemlig baggrund for at bidrage til samfundshusholdningen, færre får tilpasningsproblemer i relation til det danske samfund.

Universitetet

Forsknings- og undervisningssproget på universiteterne er centralt placeret i den aktuelle danske sprogpoltiske debat. Megen forskning har internationalt perspektiv og står sig ved at indgå i et ikke-nationsafgrænset kredsløb. Derfor er et sprog med større rækkevidde end dansk nødvendigt, og det er ønskeligt, at flere danske forskere bliver bedre til at beherske flere sprog. Danske universiteter vil gerne tiltrække forskere udefra og sætte danske studerende i stand til at søge ansættelse eller tage midlertidigt ophold i et andet land. Det er et argument for at udbyde undervisning på et fremmedsprog, i praksis som regel engelsk.

Rektorkollegiet har i en rapport fra marts 2003, *Sprogpolitik på de danske universiteter*, anbefalet, at de danske universiteter udarbejder en sprogpolitik som en integreret del af deres samlede strategiske planlægning, og de påpeger det ønskelige i både at styrke brugen af dansk og af fremmedsprog, ikke kun af engelsk.

I løbet af ganske få år er sproget i mere ambitiøse akademiske afhandlinger herhjemme gået fra at være overvejende dansk til at være overvejende engelsk. På de tekniske og naturvidenskabelige uddannelser har andelen af ph.d.-afhandlinger affattet på andre sprog end dansk (langt oftest engelsk) i hele perioden 1994- 2001 ligget meget højt; på det tekniske område har andelen i gennemsnit været på over 90 %. Naturvidenskab lå også på et tilsvarende meget højt niveau i 1994 og 1998.

Inden for humaniora er det fortsat næsten 75 procent, der skriver deres ph.d.-afhandling på dansk. Også her ser der dog ud til at være en stigende tendens til at skrive på et andet sprog end dansk.

Langt den mest markante tendens ses inden for samfundsvidenskaberne. Hvor det i 1994 kun var ca. 1/3, der skrev på et andet sprog end dansk, var andelen i 2001 steget til ca. 2/3.

Alligevel har både videnskabsministeren og undervisningsministeren i april 2004 efterlyst intensiveret anvendelse af engelsk som undervisningssprog, især på de højere læreanstalter. Begge ministerier var repræsenteret i det udvalg, der kort forinden havde

anbefalet parallelsproglighed på området, altså aktiviteter på såvel dansk som fremmedsprog, idet dog udvalget anbefalede, at dansk fortsat skulle være hovedsproget. Det kan være svært at se sammenhængen mellem de to anbefalinger.

Hvad skal det nytte

Den sprogpoltiske arbejdsgruppe har fået lejlighed til at foretage en hurtig sondering af en række områder af betydning for sprogets vilkår og udvikling, og det er blevet tydeliggjort, at sprog er et centralt kulturpolitisk anliggende. Det har en værdi i sig selv. Men det har naturligvis været regeringens tanke, at der skulle følges op på udvalgets anbefalinger, og en række aktiviteter er sat i rapportens kølvand. Der opbygges i et samarbejde mellem staten og Carlsbergfondet et omfattende netsted for danske ord og tekster fra ældre tider til i dag med avancerede søgemuligheder for interesserede på basis af bl.a. de eksisterende opslagsværker Ordbog over det danske Sprog og dets supplement, Den Danske Ordbog og dennes tekstkorpora (ord- og tekstbase)r samt Korpus 2000, en omfattende ord- og tekstbase med registrering af dansk sprog ved årtusindskiftet.

På de videregående uddannelser er man i gang med at udvikle lokale sprogpoltiske retningslinjer, og i forbindelse med den nye gymnasielov er der i kommissoriet for faget dansk henvist til *Sprog på spil*. Ud over udgifter til uddannelse og forskning er der i det sprogpoltiske oplæg lagt vægt på at udbygge støtten til dansksproget litteratur, teater, film, til medieproduktioner osv.

På nogle områder, fx i danskundervisningen i skoler, på seminarier og universiteter kan man inden for de givne rammer komme langt gennem en intern omstrukturering af fagets indhold, og også i trykte og elektroniske medier kan man nå langt ved at besinde sig på, at sproget er et centralt emne for videreuddannelse og et væsentligt anliggende for efterkritik.

Men det koster penge at styrke formidlingen af forskning på dansk og på de store fremmedsprog, og det koster penge at udvikle bedre fremmedsprogkundskaber på de videregående uddannelser og at sikre præcis og korrekt sprogbrug i de forskningsrapporter, der skrives på fremmedsprog. Naturligvis koster det noget at udnytte de nye kommunikationsmuligheder i globaliseringens tidsalder. Det må der være politisk forståelse for.

Allervigtigst er det nok, at flere bliver klar over, hvad et sprog er, hvad det betyder for kontakt, kommunikation og kultur, og hvad det indebærer, hvis det degenererer.

I den forbindelse må man forvente, at der sættes handling bag de ord, der afsluttede kulturministerens redegørelse i Folketinget: "Sammenfattende er det regeringens holdning, at det danske sprog generelt ikke er truet. Men der er sat initiativer i gang inden for en lang række områder, hvor det er af stor betydning, at sproget styrkes. Ikke mindst inden for de områder, der må anses for basale for en dansk sprogpoltik, er der såvel nye som igangværende initiativer, der skal styrke det danske sprog og dansk identitet. Især er der grund til at fremhæve de initiativer, der er taget inden for uddannelsesområdet, hvor

grunden lægges til børns og unges brug af og fortrolighed med det danske sprogs rige udtryksmuligheder. Også initiativerne til fremme af sprogteknologi, den danske litteratur, filmen og sproget i de elektroniske public service-medier føjer sig ind i rækken af væsentlige tiltag til en styrkelse af dansk sprog. Sproget bør desuden bruges i al sin rige udtrykskraft og med de mange sproglige nuancer, der findes, som et modtræk mod en forsimpning og tendens til forråelse af det danske sprog. Det er regeringens klare hensigt, at der fortsat skal være fokus på sproget, og at dets udvikling nøje skal følges på alle relevante områder.”

Jørn Lund (f. 1946) er professor, direktør for Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, medlem af Dansk Sprognævnets arbejdsudvalg, formand for Kulturministeriets sprogpoltiske arbejdsgruppe 2003.

Litteratur:

Jarvad, Pia: Det danske sprogs status i 1990'erne med særligt henblik på domænetab. Dansk Sprognævnets skrifter 32. 2001. [Om Pia Jarvads rapport, der er det danske bidrag til de udredningsarbejder der på Nordisk Ministerråds Sprogpolitiske Referencegruppens foranstaltning blev foretaget af Nordens sprogs status i 2001, det europæiske sprogår, se *Sprog på spil*, 2003, s. 22 ff., jf. ndf. Red.].

Lund, Jørn: *Den sproglige dagsorden*. Gyldendal. 2003.

Lund, Jørn: Sprogpolitik. Aktuel dansk sprogpolitik i perspektiv. I *Et opmærksomt blik*, festskrift til Per Øhrgaard. Museum Tusulanum. 2004.

Kommittén för svenska språket: Mål i mun: förslag til handlingsprogram för svenska språket.

Statens offentliga utredningar. 2002.

Sprog på spil. Kulturministeriet 2003.

Sprogpolitik på de danske universiteter. Rapport med anbefalinger. Rektorkollegiet. 2003.

Sprogpolitisk redegørelse. Folketingets hjemmeside: www.folketinget.dk

Språkvård. Tidsskrift utgiven av svenska språknämnden. 2/2003.

En ordbog der åbner op

Af *Niels Davidsen-Nielsen*

Den 23. januar fik Danmark med redegørelsesdebatten i Folketinget for første gang en

samlet sprogpolitik. I indledningen til redegørelsen kan man læse at det er "regeringen magtpåliggende, at dansk også i fremtiden skal være et komplet og samfundsbærende sprog, som kan bruges til at udtrykke tanker og idéer om alle sider af tilværelsen" (Kulturministeriet 2004). Det kræver at dansk styrkes, og blandt de initiativer der bidrager hertil, nævner redegørelsen *Den Danske Ordbog* (DDO), et værk der er bekostet af Kulturministeriet og Carlsbergfondet, og som registrerer ordene i nutidens dansk fra 1950 til i dag.

De to første bind af dette kæmpeværk er nu udkommet. Jeg bruger dem allerede flittigt og vurderer at der er tale om et nyttigt, pålideligt og meget professionelt stykke ordbogsarbejde. Det er glædeligt at vi nu får en ny, stor dansk ordbog. Tillykke med udgivelsen!

Med ordbøger er det ligesom med leksika: Man kan altid diskutere nogle af de valg der er truffet. Da Den Store Danske Encyklopædi blev udgivet, fik vi en ophedet debat om beskrivelsen af kommunisme i forhold til beskrivelsen af fascisme og nazisme. Og da bind 1 af DDO var udkommet, var der optræk til debat om de såkaldte pendulord, dvs. ord med to modsatte betydninger som fx *forfordele*, der for nogle betyder 'tilsidesætte' og for andre 'begunstige'. Det ord der især blev diskuteret, var *bjørnetjeneste*. Ifølge Politikens Nudansk Ordbog med etymologi, 2.udg., 2001, har det kun én betydning: en velment hjælp som imidlertid gør mere skade end gavn, og der henvises til La Fontaines fabel om bjørnen der ville jage en flue væk fra sin herres hoved, men knuste hans pande. Ifølge DDO betyder bjørnetjeneste imidlertid også en handling som er til stor hjælp for nogen. Pendulord er naturligvis upraktiske, for når man bruger dem, har man ingen sikkerhed for at blive forstået efter hensigten. Hvis den nye betydning er tilstrækkelig udbredt, er det imidlertid en ordbogs opgave at registrere den. Spørgsmålet er blot hvordan, men mere om det nedenfor.

Beskrivelse og normering

Sproglig normering, dvs. udvælgelse af en bestemt type sprog som retningsgivende for hvordan man bruger sproget korrekt, anses af nogle for principielt problematisk. For eksempel blev Erik Hansens *Rigtigt Dansk* engang omtalt som "bogen med den uhyggelige titel". Selv har jeg ingen problemer med under nogle betingelser at acceptere normering, hverken i ordbøger eller i lærebøger i grammatik og fonetik. Grunden til at begrebet for mig ikke er et minusord, er at normering bidrager til at få kommunikationen til at fungere. I trafikken er det hensigtsmæssigt at vi er enige om hvilken side af vejen vi vil køre i; dér ville frit valg mellem højre og venstre være et problem der er til at føle på. Men det kan også være et problem - selvom det ikke fører til døde og lemlæstede - hvis et ord af nogle staves, udtales eller bøjes på én måde og af andre på en anden, eller hvis det bruges med én betydning af nogle og med en anden af andre. Det går ud over den gnidningsfri kommunikation at skrive *våge* når man henviser til en bølge (*vove*), eller at bruge ord som *bjørnetjeneste* og *forfordele*.

Allerede for mange årtier siden var der i lærebøger i sprogvidenskab ofte et afsnit om beskrivelse kontra normering. Heri blev beskrivelse koblet sammen med sober videnskabelighed, mens normering blev forbundet med arbitrært smagsdommeri. Den sang er ikke forstummet, men videreføres fra generation til generation. Her er to næsten friske karakteristikker af (grammatisk) normering der viser at begrebet stadig anses for suspekt: *sproglige regler der er arbitrært fastsat ... som reglerne for 'korrekt' grammatik* (Lobeck, *Discovering English Grammar*, 2000, min oversættelse) og *sprog der tørrer sine fødder inden det kommer ind i en stue, og som forlader stuen inden det slipper en vind* (Börjars og Burridge, *Introducing English Grammar*, 2001, min oversættelse).

Fremstillingen nærmer sig her det parodiske, og hvad det sidste citat angår, kunne man vel også mene at man som helhed foretrækker sprog der venter med at slippe en vind til det er gået udenfor. Viderebringelse af problematiske påstande fra generation til generation begrænser sig i øvrigt ikke til ideologiske forhold som det nævnte. I indledningsforelæsninger i sprogvidenskab er det fx blevet hævdet igen og igen at grønlandsk har påfaldende mange ord for sne. Det er bare ikke rigtigt, for i grønlandsk er der kun tre usammensatte ord for sne. Fordi noget er sagt og skrevet mange gange, behøver det ikke at være velbegrunderet.

I sit svar til de kulturpolitiske ordførere udtalte kulturminister Brian Mikkelsen ved redegørelsesdebattens afslutning: "Ingen er ... herre over sproget. Det skal kunne udfolde sig frit." Heraf kan man nu ikke slutte at regeringen vender sig mod normering. Det fremgår alene af at vi har en lov om dansk retskrivning (1997). Det fremgår også af redegørelsens bemærkninger om at der i fremtiden kun skal være ét kommasystem.

Beskrivelse og normering i DDO

Der er næppe tvivl om at DDO af brugerne vil blive opfattet som en normerende ordbog. Der er jo tale om et officielt værk. Når danskere ønsker at få afklaret et leksikalsk spørgsmål, er det nu DDO de vil konsultere som den højeste autoritet. DDO vil blive betragtet som den nye standardordbog, og nogle vil sikkert spørge hvad vi skulle med den hvis den ikke var en standardordbog.

Hvad beskrivelse og normering angår, skriver forfatterne selv som følger om DDO: "Dens sigte skal i almindelighed være at beskrive og vejlede, men når det gælder stavning, skal den angive normen." DDO følger derfor Retskrivningsordbogen, men der er dog den forskel at almindelige stavfejl medtages. For eksempel kan man slå *brædt* op og her læse at stavemåden med *d* er en almindelig stavfejl for *bræt*. Slår man *back* op, finder man ikke blot flertalsformen *backer*, men også *backs*. Den sidste stavemåde, der ikke optræder i Retskrivningsordbogen, bliver dog ikke betegnet som fejlagtig, men som uofficiel.

Mens stavning i DDO er erklæret normerende, er udtaleangivelserne reelt normerende. Om disse står der følgende at læse: "Den udtale af ordene som ordbogen gengiver, er distinkt rigsmålsudtale, en tydelig normaludtale som en rigsmålstalende person vil anvende hvis vedkommende bliver spurgt hvordan dette eller hint ord udtales." Slår man ordet *billede*

op, finder man i overensstemmelse med denne overordentlig snævre tilgang kun den udtale hvor det bløde *d* kommer efter *l*. Man får altså ikke oplysning om at ordet af mange udtales med disse to konsonanter i den omvendte rækkefølge. Især i flertal er udtalen med *dl* almindelig, ikke blot i "bedler", men også i "mådner" (månedes). Allerede i 1991 blev denne udtale registreret i Den Store Danske Udtaleordbog. Men kun variation inden for rigsmålsudtalen medtages i DDO, således fx i *abonnement*, der udtales med fremskudt eller tilbagetrukket *a* i første stavelse og med *o* eller *å* i anden.

Mens DDO er erklæret normerende mht. stavning og reelt normerende mht. udtale, er den principielt beskrivende mht. betydning. Det fremgår af følgende citat fra bind 1, side 62:

Hvor det giver mening at tale om ukorrekt stavning i betydningen 'stavning der afviger fra den officielle norm', er det yderst tvivlsomt om man kan kalde en forholdsvis udbredt betydning af et ord for ukorrekt. For ingen kan bestemme hvad ordene betyder, undtagen sprogbrugerne selv.

Det kan imidlertid umuligt være alle forekommende betydninger af ord der beskrives. For eksempel vil *vejre* på trods af eksempler som *Flaget vejrer i vinden* næppe blive udstyret med betydningen 'blafre' i DDO, ligesom *våge* på trods af eksempler som *en bådebro til en sejltur på Furesøens vilde våger* næppe vil blive tildelt betydningen 'bølge'. Også på betydningsområdet må der altså foretages en sortering. Og hvis man af citatet ovenfor kan slutte modsætningsvis, er det ikke tvivlsomt at kalde en betydning af et ord ukorrekt hvis den ikke er udbredt. På den baggrund kan man hævde at DDO også hvad betydning angår, er normerende - her blot bredt normerende.

I behandlingen af skrift og betydning opererer DDO med følgende inddelinger:

Inddeling	Eksempler
Officiel	<i>bræt, backer</i>
Uofficiel	<i>backs</i>
Regnes af nogle for ukorrekt	<i>amoralisk</i> med betydningen 'umoralisk' <i>bagdel</i> med betydningen 'ulempe'
Regnes af mange for ukorrekt	<i>betænksom</i> med betydningen 'betænkelig' <i>amme</i> med betydningen 'die'
Fejl der medtages	<i>brædt</i>
Fejl der ikke medtages	Velsagtens stavemåden <i>muren</i> i stedet for <i>mureren</i> og <i>reservat</i> med betydningen 'reservoir' (vandre-reservat)

Diskussion af DDO's inddeling

På side 61 i bind 1 står der at "en utvetydig angivelse af det forkerte eller uofficielle sagtens kan tænkes at styrke normen..." Det tillader jeg mig nu at tvivle på. Dertil kommer at det ikke fremgår om DDO's forfattere faktisk ønsker at styrke normen. Betyder 'regnes af mange/nogle for ukorrekt' at denne gruppe danskere inkluderer ordbogens forfattere?

Selv finder jeg det ikke problematisk at normere snævert i de tilfælde hvor en stavemåde eller betydning ikke er udbredt. For eksempel ville jeg gerne normere *cyklen* som den eneste korrekte stavemåde, for det er kun et forsvindende lille mindretal der skriver *cykelen* (mindre end 1 % ifølge søgemaskinen GOOGLE). Af samme grund normerer jeg gerne betydningen af *vejre* som 'blive opmærksom på lugten af noget/have en fornemmelse af noget', dvs. til ikke også at være 'blafre'. Har en skrivemåde eller betydning derimod fået betydelig udbredelse, er der ikke basis for at holde den ude af ordbøger. Det gælder fx for en samskrivning som *forresten* og betydningerne 'omkring' og 'lidt mindre end' af *godt*, betydninger der ifølge DDO er kendt fra 1961.

På betydningsområdet kunne en stor standardordbog godt være mere snævert normerende end DDO er. Det er ikke uforeneligt med korpusbasing, og det indebærer heller ikke at man fortier eksistensen af udbredte nye betydninger. I en sådan standardordbog ville betydninger der endnu er sjældne, blive sorteret fra, således fx *våge* brugt med betydningen 'bølge'. I de tilfælde hvor en ny betydning har vundet en vis udbredelse, bør den registreres i ordbogen, men i stedet for at skrive at nogle anser den for ukorrekt, kunne man skrive at ordet af nogle *forveksles* med et andet ord. Om *værge* kunne man således skrive at dette i et eksempel som *Jeg værger mig ved at tro det* forveksles med *vægre*. Ved at tale om forveksling undgår man at blive eksplicit normativ, men man distancerer sig naturligvis fra en bestemt anvendelse af et ord; det finder jeg imidlertid berettiget i en standardordbog. Har en ny betydning vundet stor udbredelse, kunne man medtage den helt uden ledsagekommentarer om korrekthed. Om adverbiet *godt* kan man i dag godt nøjes med at skrive at det betyder 'cirka', 'lidt mere end' og 'lidt mindre end'. Hvis en ny betydning er blevet næsten enerådende, er det naturligt at karakterisere den gamle som forældet. Et eksempel på denne situation er *lemfældig*, som praktisk taget alle bruger med betydningen 'skødesløs', men som for et lille mindretal betyder 'mild/lempelig', således i *han fik en lemfældig straf* (jf. Politikens Nudansk Ordbog med etymologi, 2. udg., 2001). Og endelig skal en standardordbog over moderne dansk selvfølgelig undlade at registrere en gammel betydning hvis den er gået af brug. Ordet *artig* betød engang 'køn' og brugtes således af Baggesen i en omtale af nogle fruentimmere der var ret artige, nogle endda smukke, men det gør det ikke i dag.

En inddeling som denne ville ikke kræve større viden om hyppigheden af ords betydninger end den inddeling DDO har valgt, og jeg tror den for de fleste ordbogsbrugere ville være mere nyttig. Det er naturligvis ikke altid let at afgøre hvor et ord hører hjemme i den. *Flink* i betydningen 'dygtig' - en betegnelse jeg af og til blev opmuntret med i min barndoms karakterbøger - er efter min mening forældet, men anføres i DDO uden andre ledsagekommentarer end at det optræder i sammenhængen 'flink til noget' og 'flink til at + infinitiv'. Men grænsetilfælde ændrer ikke ved at min inddeling er mulig.

Normering bidrager som nævnt til at få kommunikationen til at fungere, men der er også et andet argument til støtte for normering: Den er til hjælp for svage sprogbrugere. Hvis der ikke er en norm at henholde sig til, dvs. hvis der sprogligt er forholdsvis frit slag, løber svage sprogbrugere ind i vanskeligheder; så træder der nogle sociale mekanismer i kraft. Meddeler man fx i en ansøgning eller ansættelsessamtale at man agter at gøre firmaet en

bjørnetjeneste, styrker man næppe sin kandidatur. Uden en forholdsvis snæver normering risikerer vi at afstanden mellem gode og dårlige sprogbrugere bliver større end den allerede er.

Engelske låneord

Selv i en globaliseringstid hvor det internationale hjælpesprog er engelsk, overrasker det mig at de to første bind af DDO indeholder så mange engelske låneord som de gør. Under bogstavet B finder man følgende ord og udtryk der ikke er medtaget i 3. udgave af Retskrivningsordbogen (2001) - en ordbog der ellers ikke holder sig tilbage hvad lån fra engelsk angår: *babe*, *backstage*, *bad taste*, *badwill*, *basic*, *basket*, *beachparty*, *billboard*, *blackjack*, *blowjob*, *BMI (Body Mass Index)*, *body*, *booste*, *branding* og *burnout*. Man kan altså nu danne en 'dansk' sætning som *blowjobs er basic bad taste, babe*. Det er lige før jeg savner det engelske *dame*, et ord der får en til at tænke på Humphrey Bogart og film noir-genren i USA i halvtredserne. Under bogstavet F leder man i øvrigt forgæves efter *film noir*.

Jeg tror en del ordbogsbrugere ville vente at nogle af de engelske låneord der er optaget i DDO, er ord de skulle slå op i en engelsk ordbog - og engelske ordbøger skorter det jo ikke på. En naturlig forventning måtte vel være at *cap* og *sorry* skulle slås op i en engelsk ordbog, til forskel fra *kasket* og *undskyld*.

Ligesom ved betydningsangivelser melder spørgsmålet sig: Hvor skal man trække grænsen mellem det der registreres, og det der sorteres fra? Et ord som *fake* er medtaget i DDO, men ikke *fur*, til trods for at man i den danske tøjbranche ellers ofte præsenteres for *fake fur* (uægte pels), ligesom for *accessories* (medtaget), *cap* (medtaget) og *clam diggers* (ikke medtaget). Under *fake* finder man i DDO dog sammensætningen *fakepels*.

Især i de tilfælde hvor der er tale om sprogveksling (såkaldt kodeskift), dvs. skifte mellem to sprog i en samtale eller tekst, synes jeg der er grund til at være tilbageholdende. Ord og vendinger som *anyway*, *no way*, *you name it*, *tits and ass* og *so what* kan sagtens undværes i en dansk ordbog, og det samme gælder en del af de udtryk der kendetegner erhvervslivets managementsprog.

Afslutning

Blandt sprogfolk er en antinormativ holdning ret udbredt, og i nogle sammenhænge er den fuldt berettiget. Den britiske teaterhistoriker og kulturkritiker Raymond Williams (1921-88), der stammede fra Wales, fortæller at han havde været vidne til hvordan dialekttalende studerende ved universitetet i Cambridge blev udsat for sociale fordomme på grund af deres sprog, og det betegner han som 'vulgær uforkammethed'. Også i Danmark er der folk der retter på andres sprog, fx på jyders udtale af *stædig* og *nødig* med hårdt *d* og københavneres udtale af *dræbte* og *kræfter* med *a*, og det hører ingen steder hjemme. Men hvis man deraf slutter at normerende ordbøger er kritisable, blander man to ting sammen. Ordbøger af denne type afspejler ikke intolerance og sproglig uoplysthed.

DDO er en ordbog der 'åbner op' ved at medtage mange nye anvendelser af ord, anvendelser man hidtil har anset for ukorrekte, bl.a. med henvisning til at de ikke stod at finde i ordbøgerne. Denne åbning er i sig selv helt berettiget, for selvfølgelig skal DDO holde et spejl op for den nutidige sproglige virkelighed. Men man kan godt diskutere - som jeg har gjort i denne artikel - hvor hurtig man skal være på registreringsaftrækkeren, og hvilken måde de nye anvendelser skal omtales på. Nu er jeg spændt på om det sammensatte verbum *åbne op* bliver medtaget i ordbogens sidste bind. Det tror jeg det bliver, og det bør det måske også. Ganske vist anser nogle det for en vankundig sammenblanding af *åbne* og *lukke op*, men det er utvivlsomt meget udbredt, og måske ser vi her desuden en påvirkning fra engelsk. I engelsk er *open up* ikke blot meget almindeligt, men også - som det fremgår af et eksempel som *open up the boot of your car, please* - helt upåfaldende.

Normering indebærer ikke balsamering. Der er ingen grund til at være bange for at det danske sprog holder op med at udvikle sig hvis man normerer i ordbøger. Sproget har altid udviklet sig, og det vil det blive ved med at gøre.

Niels Davidsen-Nielsen (f. 1937) er professor i engelsk ved Handelshøjskolen i København, dr.phil., formand for Dansk Sprognævn.

Denne artikel er en bearbejdet version af et mundtligt debatoplæg til et møde om ordbogen i Selskab for Nordisk Filologi.

Litteratur

Den Danske Ordbog, bind 1 og 2. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Gyldendal. 2003 og 2004.

Nudansk Ordbog med etymologi. Politikens Forlag. 2. udg., 2001.

Retskrivningsordbogen. Dansk Sprognævn. Alinea A/S - Aschehoug Dansk Forlag A/S. 3. udg., 2001.

Den Store Danske Udtaleordbog. Munksgaards ordbøger. 1991.

Sprogpolitisk redegørelse. Kulturministeriet. 2004.

Börjars, Kersti, og Kate Burridge: *Introducing English Grammar*. London: Arnold. 2001.

Hansen, Erik: *Rigtigt Dansk*. Hans Reitzels Forlag. 2. udg., 1993.

Lobeck, Anne: *Discovering Grammar*. Oxford University Press. 2000.

Engelsk i dansk:

Sprogholdninger i Danmark

Bogen udkom i slutningen af marts 2004. Det er Margrethe Heidemann Andersens ph.d.-afhandling, som er skrevet mens hun var stipendiat ved Sprognævnet. Projektet og dets hovedresultater har hun selv gjort rede for i Nyt fra Sprognævnet (2003/1, s. 11-15). Omtalen i dette nummer af tidsskriftet skal derfor koncentreres om hvad der især kan være af interesse for offentligheden, og hvordan Dansk Sprognævn kan udnytte det forskningsarbejde som er udført af Sprognævnets første ph.d.-stipendiat. Det befolkningsudsnit hvis sprogbrug og holdninger til lån fra engelsk/amerikansk her er undersøgt, er unge mennesker fra folkeskolens 9. klasse og gymnasiet, de er mellem 15 og 21 år, den gennemsnitlige alder er 17. Det er en aldersgruppe hvis sprogbrug aldrig har været i fokus ved Sprognævnets normeringsarbejde. Men selvom der er tale om en gruppe hvis sprogsyn nok ikke er endeligt afklaret, så er det jo interessant at få at vide hvilket forhold mennesker i en periode der er vigtig for deres dannelse, har til det sprog der må betragtes som tidens førende kulturbærer.

Det har vist sig at alle de adspurgte unge har stor kontakt til engelsk, men at de velstillede med veluddannede forældre har stærkere kontakt med det engelske sprog end de mindre velbærgede, læser flere bøger på engelsk i fritiden, hyppigere skriver og taler engelsk - også indbyrdes - ser flere engelsksprogede film på tv, og oftere vælger engelsksprogede computerprogrammer. Derimod er det uden afgørende betydning hvilket køn de tilhører, hvor gamle de er, eller hvor i landet de er opvokset.

De unges holdninger til lånene fra engelsk har vist sig mere differentierede, mere afbalancerede end det på forhånd var at vente. De sluger øjensynlig ikke det hele råt. De er blevet spurgt om deres holdninger til de nye engelske låneord som *mail*, *webgirl*, *backpacker* og *guideline*. Igen er det de velbærgede der er mest positive, og de begrundet deres holdning med at lånene fra engelsk letter kommunikationen med folk fra andre lande. De der er negative over for de engelske lån, mener dels at de nedbryder det danske sprog så nuancer går tabt, dels finder de det latterligt at især medierne lefler for engelsk bare for at virke smarte. Det viser sig at de unge især er negative over for de engelske lån hvis der i forvejen er et tilsvarende dansk ord, eller hvis man meget let kan danne ét. Det gør sig fx gældende ved et ord som *serialkiller*, mens ord som *downloade*, *chatte* og *stand-up-comedy* accepteres og bruges af langt flere af de unge.

Det er karakteristisk for dansk og dermed for Sprognævnets normeringspraksis at vi indlåner ord fra fremmede sprog og tilpasser dem til dansk udtale, stavning og bøjning. De unge er blevet stillet over for mulige flertalsbøjninger af et lille udvalg af de indlånte engelske substantiver og har skullet svare på hvilken bøjning de foretrak, eller om de evt. fandt dem lige gode. Ville de have *coastere* eller *coasters*, ville de foretrække *interview* eller *interviewer* eller det engelske *interviews*? Det helt entydige resultat var at de adspurgte altid foretrak -s-formen. Mht. stavemåde foretrak de unge i vid udstrækning den engelske. Disse præferencer må Sprognævnet tage med i sine overvejelser ved kommende

udgaver af Retskrivningsordbogen.

VS